

УДК 37.043

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДІ ПРИРОДОЦЕНТРИЧНОГО ТИПУ В ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Алмашій Іван Іванович

м.Ужгород

В статті розглянуто особливості роботи з екологічного виховання молоді регіональними громадськими організаціями. Окреслено основні педагогічні прийоми у пізнавальній екологічній діяльності молоді природоцентричного типу. Вказано на потребу у розширенні змісту екологічного виховання, пошук та впровадження нових форм інтеграції різних видів екологічної діяльності. Наголошено на важливість психолого-педагогічних досліджень в напрямку інтерактивних технологій екологопросвітницького навчання, які дають можливість брати участь у колективному взаємодоповнюючому процесі навчального екологічного пізнання та досвіди застосування таких моделей на практиці.

Ключові слова: природоцентричний тип молоді, екологічна освіта, громадські організації.

Однією з найактуальніших проблем сучасності є взаємодія людини з природою. Важливим аспектом у вирішенні проблеми збереження природних ресурсів є освіта людини в області навколишнього середовища, екологічне виховання всього населення, а особливо молоді. Екологічна проблема виростає в проблему перетворення стихійного впливу людей на природу, в свідомо, цілеспрямовано, планомірно розвиваючу взаємодію з нею. Така взаємодія може бути здійснена при наявності в кожній людині достатнього рівня екологічної культури, екологічної свідомості, формування яких починається з раннього дитинства і продовжується все життя.

Перед громадськими організаціями в екологопросвітницькій роботі постають нові завдання, пов'язані із новими умовами формування екологічної культури, із розвитком таких його якостей, як сформована екологічна свідомість, мотивація екологічної поведінки особистості, розвинене екологічне мислення, формування екоетичних цінностей особистості, естетичне сприйняття середовища, відповідальність, креативність тощо.

Метою статті є розгляд основних напрямів педагогічної діяльності у формуванні екологічної культури молоді громадськими організаціями та шляхів підвищення рівня екологічної освіти.

Екологічна культура включає в себе процес формування екологічної свідомості особистості, що відображає нерозривну єдність між сукупністю знань, уявлень про природу, емоційно-почуттєвого і ціннісного відношення до неї (внутрішня культура) і відповідних умінь, навичок, потреб взаємодії (зовнішня культура), заснований на гармонізації взаємозв'язків у системі "природа-людина". Загальноприйнятою стає точка зору, відповідно

до якої людство не може більше прогресувати у своєму розвитку, суттєво не підвищивши рівень екологічної культури. Підвищення рівня екологічної культури повинно починатися з молоді, бо саме від їх дій, залежить майбутнє [2].

Проблема екологічної освіти та культури є однією з центральних у педагогіці, оскільки і результат, і процес засвоєння знань значною мірою залежать від залучення молоді у виховний процес, її зацікавленості та мотивації.

Аналіз публікацій і досліджень.

Формування екологічної культури молоді як складного інтегративного утворення, що характеризується ціннісно-мотиваційним ставленням до навколишньої дійсності підкреслюється науковими працями авторів, як Хилько, Курняк, Фенчак, Єфіменко, Чернікова, Складановська та ін.

У кожному конкретному випадку розглянути сутність культури, зокрема екологічної розкривається через:

- специфіку діяльності;
- предметну ділянку, тобто засоби та наслідки людської діяльності;
- ціннісне значення виробів;
- спосіб задоволення людських потреб.

Первісного поняття культури загалом, яке означає мистецтво впорядковувати навколишнє середовище, а також реалізувати людське життя на певній ціннісній основі.

Культура як засіб піднесення індивіда окреслено у працях Г.Гегеля, особливо його мислення, до всезагальності, духовного подолання своєї кінечності. У цьому смислово-полі екологічна культура постає як засіб піднесення природності людського буття до надприродності, вивіщення однієї з форм живої речовини — людини розумної — до чинника, що організовує природний світ.

Культура екологічна — культура всіх видів людської діяльності, так чи інакше пов'язаних з пізнанням, освоєнням і перетворенням природи; складається із знання та розуміння екологічних нормативів, усвідомлення необхідності їх виконання, формування почуття громадянської відповідальності за долю природи, розробку природоохоронних заходів та безпосередньої участі в їх проведенні[3].

Екологічна культура — це здатність людини відчувати живе буття світу, приміряти і пристосовувати його до себе, взаємоузгоджувати власні потреби й устрій природного довкілля (Освальд Шпенглер).

Екологічна культура є складова частина світової культури, якій властиве глибоке усвідомлення важливості сучасних еколо-

гічних проблем у житті і майбутньому розвитку людства. Свідоме засвоєння й оволодіння екологічною культурою має розпочатись ще з дитинства, одночасно із засвоєнням положень загальної культури.

Екологічна культура звернена до двох світів — природного довкілля і внутрішнього світу людини.

Екологічна культура спрямована на подолання власної обмеженості людини як природної істоти (біологічного виду) щодо пристосування в біосфері в умовах постійної конкуренції з боку тих чи інших форм живої речовини.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Прийоми виховання та самовиховання є елементами відповідних їм методів, які використовуються з метою досягнення конкретних цілей виховання та самовиховання у конкретних умовах та ситуаціях.

За однією з найпоширеніших класифікацій методів виховання

та самовиховання В. Сластьоніна, розрізняють такі групи методів [7]:

- методи формування свідомості особистості;
- методи організації діяльності, спілкування, формування позитивного досвіду суспільної поведінки;
- методи стимулювання діяльності й поведінки;
- методи самовиховання.

Із проаналізованої літератури та дослідження діяльності регіональних громадських організацій на території Закарпатської області формування екологічної культури молоді доцільно ідеями природоцентричного типу. Головною ідеєю природоцентричного типу є формування екологічної свідомості прикладом взаємозв'язку, взаємодії, взаєморозвитку людини й природи.

Цей підхід виділяється як найбільш ефективний в основі якого орієнтиром є компоненти екологічної культури молоді (рис 1.).

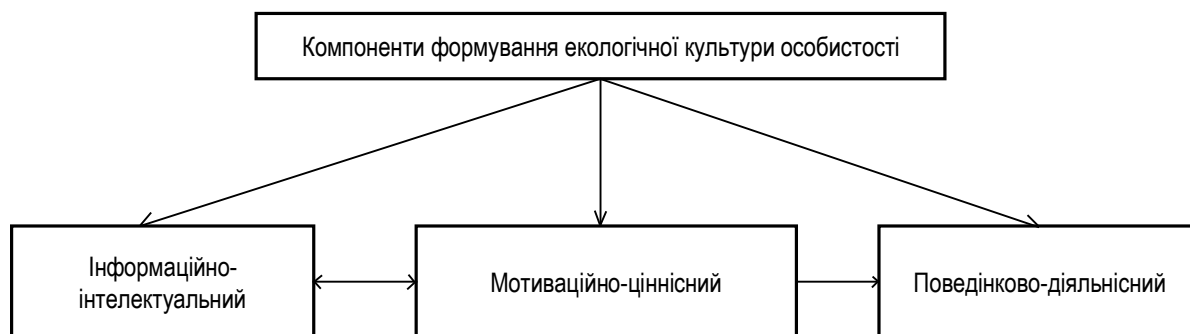

Рис. 1. Компоненти екологічної культури особистості.

I. Інформаційно-інтелектуальний компонент

При формуванні інформаційно-інтелектуального компоненту екологічної культури особистості окреслено питання, при висвітленні яких зростає ефективність діяльності громадських організацій у роботі з молоддю:

- використанню людиною природи, перетворенням її у власних інтересах, а також з наслідками такої діяльності;
- загальний підхід до феномена екологічної культури як до людської діяльності і водночас простежуються різноманітні аспекти та обставини екологізації цієї діяльності;
- субстанційні, процесуальні, енергетичні та інші об'єктивні підвалини життя людини, на основі яких розкрито механізм перетворення однієї з груп біологічних істот (гомінід, за існуючою класифікацією організмів), причому за незначний (у геологічному вимірі) час, у домінуючий для всієї біосфери вид, котрому стало до снаги поставити (чи ставити) для задоволення власних потреб практично всі її ресурси;
- механізм відносин людини і біосфери та про явища, викликані такою взаємодією;
- розкриття кризових наслідків життєдіяльності людини для екосистем та їх впливу на функціонування суспільства;
- розглянути принципи та типи природокористування (тлумачиться як головний чинник самоорганізації та розвитку біосфери в сучасних умовах);
- причини, пов'язані з хижацьким ставленням до довкілля, колізії відносин між людиною і природою на теренах України та Карпатського регіону давно вже можуть розглядатися як модельні для осягнення небажаних напрямів та форм природокористування взагалі;
- вимоги і засади екологічної культури які мають стати складовою світогляду і мірилом практичних дій кожної людини у сфері природокористування, певною запорукою порятунку довкілля і забезпечення сталого розвитку та поступу людської цивілізації;
- цілепокладаючу діяльністю людини (включаючи і наслідки такої діяльності), спрямованою на організацію та трансформацію природного світу (об'єктів та процесів) відповідно до власних потреб та намірів;

- сукупністю адаптивних ознак виду принципово нового гатунку. Про їхнє значення можна мати судження від протилежного: людина, позбавлена звичних засобів впливу на довкілля (житла, одягу, знарядь праці, зброї, медичних препаратів та ін.) має сумнівні шанси вижити й утвердитися в природних екосистемах. І, навпаки, маючи їх, вона, по суті, виводить себе за межі конкуренції, оскільки володіє адаптивними набутками, несумірними з виробленими іншими видами в процесі біологічної еволюції;
- як аутонарну, спрямована на власний організм.

II. Мотиваційно-ціннісний компонент.

- засади екологічної культури в єдності її теоретичних та практичних вимірів, в проявах історичних, політичних, природничих, соціологічних та світоглядних, в колізіях її утвердження в реальному, зокрема українському, суспільстві;
- основні методологічні парадигми сучасної науки, які дають змогу зрозуміти причини і мотивацію людських вчинків, так і сам механізм перетворення "світу в собі" у "світ для себе", світу натурального, природного у світ трансформований згідно з потребами, цілями та можливостями людини;
- предметні та світоглядно-ціннісні засади традиційної екологічної культури, а також про морально-етичне і юридично-правове забезпечення її інституалізації в суспільстві;
- особливості екологічної культури українського народу, її архетипові традиційні риси та сучасний стан;
- вироблені блискучі зразки гармонійного природокористування та закріплення їх у структурі ментальності, обрядності, навіть релігійності українців;
- екофіліяльність, як найвища цінність життя, яка своїми цілями спрямована на створення бажаного устрою чи ладу в природі, і на виховання високих гуманістичних смисложиттєвих цінностей та орієнтирів у людському житті.
- екологічна культура започатковується, створюється, зберігається і відтворюється у сфері інтелектуально-духовній, у свідомості. Завдяки цьому забезпечується її неперервність, спадкоємність та розвиток. Таким чином, поєднуються субстанційна та інформаційна складові, і в екологічній культурі засобом цього є людська діяльність.

III. Поведіноково-діяльнісний компонент.

Регіональні громадські виходячи з системи поняття екологічної культура рекомендовано спрямовувати молодь до діяльності:

- до якої входить сукупність певних дій, технологій освоєння людиною природи, які забезпечують принаймні стійку рівновагу в системі "людина — довкілля";
- за якої досягається адаптація (трансформація) навколишнього природного світу до людини, а її самої — до довкілля;
- за якої осмислюється система вироблених людиною засобів та механізмів утвердження людини у світі;
- своїми цілями спрямована на створення бажаного устрою чи ладу в природі, і на виховання високих гуманістичних смислоттєвих цінностей та орієнтирів у людському житті;
- становить саму його функціональну основу, уможливаючи доцільне й ефективне природокористування;
- є відтворенням умов людського існування в довколишньому природному світі, в тому числі й антропогенно зміненому;
- використання потенцій існуючих природних об'єктів та процесів;
- діяльність, яка спрямована акумуляцію та нарощення якості та кількості відповідних умінь, засобів, технологій, знарядь, предметів тощо, тобто передбачає певну операціонально-субстанційну компоненту;
- діяльність, яка поєднує субстанційну та інформаційну складову екодіяльності;
- яка може виявлятися в різних формах та втіленнях природо відповідної діяльності;
- є процесом існування та самореалізації індивіда в єдності всіх його життєвих потреб і можливостей;
- яка являє собою таку діяльність людей, форми і поведінка, котрі спрямовані на той чи інший екологічний об'єкт, і за цим показником вона диференційована на декілька форм (автонарну, предметну, соціетарну).
- яка детермінується низкою чинників суб'єктивної та об'єктивної природи.

Особлива увага має бути приділена: суб'єктивним чинникам, які пов'язані з людиною; самосвідомістю його членів, інтересами та цінностями часу, соціальними інституціями тощо; об'єктивним, які виступають атрибутивними ознаками життєдіяльності, основу яких становлять три складові: матеріально-ресурсна база існування людства (спільнот) та рівень технологічної озброєності суспільства, реальне народонаселення (популяційний склад), механізм природокористування, набутий соціумом.

Екологічна життєдіяльність втрачає смисл у разі відсутності хоча б одного з об'єктивних чинників — чи то людини, чи ресурсу, чи вміння оволодіти цим ресурсом.

Методи формування свідомості особистості.

Екологічна бесіда. Ця форма екологічного спілкування з метою обміну думками, інформацією, тощо. Сприяє активізації зусиль взаємодіючих сторін для забезпечення співробітництва та впливу один на одного[7].

Залежно від змісту ділові бесіди можуть виконувати різні функції:

- обмін актуальною екологічною інформацією;
- формування перспективних екологічних заходів;
- контроль і координацію певних дій під час екологічної діяльності;
- взаємне спілкування під час вирішення актуальних проблем;
- підтримку ділових контактів між громадськими організаціями та компетентними державними інститутами на різних рівнях екологічного співробітництва;
- пошук, висунення нових ідей, щодо вирішення локальних проблем навколишнього природного середовища;
- стимулювання дій у новому напрямку екологічного виховання та освіти;
- розв'язання етичних проблем, що виникли під час спілкування.

Створення проблемної ситуації. Це один із заходів раціоналізації та інтенсифікації виховного процесу, що сприяє підвищенню ефективності і якості навчальної, пізнавальної та виховної роботи, розвитку пізнавальних інтересів молоді і набуттю навичок

самостійного поповнення екологічних знань [9].

Саме проблемна ситуація припускає розумовий діалог педагога із молоддю на екологічну тематику: педагог постійно звертається до молоді із питаннями, які збуджують думку, мобілізують до використання наявних знань для подальшого навчання нового матеріалу. Розумова діяльність молоді на інформативних або орієнтуючих ситуаціях не виходить за межі репродуктивної. Це сумлінне осмислення матеріалу, який пропонується.

Дискусія. У цій формі колективного обговорення виявляється істина через зіставлення різних поглядів, правильне розв'язання проблеми. Під час такого обговорення виявляються різні позиції, а емоційно-інтелектуальний поштовх пробуджує бажання активно мислити [7].

Методи організації діяльності, спілкування, формування позитивного досвіду суспільної поведінки.

Привчання. Цей метод забезпечує інтенсивне формування необхідної практичних якості. Гуманістична педагогіка виступає проти жорсткого привчання, яке нагадує дресування і суперечить правам людини. Його бажано використовувати в комплексі з іншими методами і передусім ігровими [8].

Методично правильно застосовані вправи виконують не тільки виховні та розвиткові функції, але й навчальні. Вони загартовують волю вихованців, забезпечують єдність поведінки та свідомості, розвивають наполегливість, спостережливість, ініціативність, самостійність, сприяють більш глибокому опануванню норм і правил вихованої поведінки.

Метод педагогічної вимоги полягає в педагогічному впливі на свідомість вихованця з метою спонукання його до позитивної діяльності або гальмування його негативних дій і вчинків. За твердженням А. Макаренка, без щирої, переконливої, гарячої й рішучої вимоги не можна починати виховання колективу[7].

Громадська думка створює уявлення про спосіб існування свідомості, як сукупності свідомості окремих індивідів, об'єднаних у соціальних групи, які пов'язані спільністю екофізичних інтересів, в якому фіксується відношення до екологічних подій або явищ громадського життя. В повсякденному житті громадською думкою вважають думку колективу (груп) про події та факти внутрішнього й зовнішнього життя, поведінку окремих членів колективу [10].

Створення виховних систем – тобто цілісного соціального організму, що виникає в процесі взаємодії основних компонентів виховання (цілі, суб'єкти, їх діяльність, спілкування, матеріальна база і володіє такими інтеграційними характеристиками, як спосіб життя колективу, його психологічний клімат [5].

Прогнозування. Правомірно говорити і про педагогічне прогнозування, маючи на увазі, що в даному випадку мова йде про інтерпретацію теоретичних принципів прогностики в системі знань, складають предмет педагогіки.

Область застосування педагогічного прогнозування надзвичайно широка. Його завдання полягають у тому, щоб передбачати: соціально-економічні умови, в яких буде розвиватися сфера освіти в майбутньому; нові вимоги розвивається суспільства до людини, рівню його освіти і виховання.

Методи стимулювання діяльності й поведінки.

Змагання. Тут пропагується взаємодія особистостей, колективів або груп, у процесі якого виникає та реалізується прагнення сторін перевищити результати інших. Поняття змагання має соціальний характер, тобто його зміст пов'язаний з потребами суспільства [1].

Завдяки змаганню може підвищитися якість навчання, екологічні результати. Це обумовлено здатністю процесу змагання, формувати у людей стан емоційної насиченості, впливати на сферу їх діяльності, бо феномен змагання - протиборство, прагнення кожної зі сторін вийти вперед, зайняти більш високе місце.

Заохочення. При використанні цього способу педагогічного впливу на особистість, що виражає позитивну оцінку вихователем поведінки вихованця з метою закріплення позитивних якостей і стимулювання до екологічної діяльності. Проте заохочення не повинно перетворюватися у захвалювання, бо тоді воно гальмуватиме прагнення до діяльності. Заохочення має бути своєрідним психологічним підживленням. Молодь, яка займається конкретною діяльністю, внутрішньо очікує такого психологічного

підживлення від членів родини, друзів, керівників [6].

Методи самовиховання.

Самопізнання. Знання суб'єкта про його власний соціальний статус, внутрішні потенції та зовнішні акції є найважливішим способом функціонування його екологічної самосвідомості. Самосвідомість у вигляді знання суб'єкта про себе безпосередньо зумовлена розумовою діяльністю, спрямованою на нього самого, виступаючи як пізнавальна самосвідомість. З іншого боку, самопізнання передбачає певний рівень самосвідомості, в якій особа виділяє себе в якості предмета пізнання [2].

Самооцінка - оцінка особистістю самої себе, своїх можливостей, якостей та місця серед інших людей. Самооцінка має комплексний характер, оскільки розповсюджується на різні прояви особистості - інтелект, зовнішні дані, успішність у спілкуванні тощо. Вона також є *динамічною*, так як може змінюватись впродовж життя [1].

Саморегуляція. Моральне самопізнання, самоставлення цінні не стільки самі по собі, оскільки в контексті життєдіяльності людини як найважливіші фактори її моральнісної саморегуляції і самовдосконалення. Моральна самосвідомість, по суті, виступає як практично-вольова, визначальна і спрямовуюча моральна активність особистості в якості її суб'єктивного регулятора. Вона не є ні абсолютно пасивним епіфеноменом, усупереч думці необієвєристів, ні цілком спонтанним двигуном поведінки, як стверджують екзистенціалісти. Самосвідомість — ззовні зумовлена, відносно автономна внутрішня детермінанта моральнісної діяльності особи. Ефективність соціального регулювання моральних відносин у сучасному світі є тим вищою, чим більше останнє спирається на саморегуляцію поведінки кожної особи [2].

Якщо розглядати взаємопов'язані системи «виховання та самовиховання», то основні характеристики цієї системи матимуть такий вигляд:

- функції – життєорганізуюча, автентично спрямовуюча, ду-

ховно-формуєча, розвивальна;

- системо утворювальний чинник – уявний автентично забарвлений образ «Я – ідеальний»;
- елементи системи – відповідний автентичному спряганню особистості, які формуються у межах основних напрямів та самовиховання.
- структури системи «процес виховання та самовиховання»: визначається, виходячи з розуміння її, тотожного розумінню системи «процес навчання», складовими якої є взаємозв'язані діяльності педагога та виховання.
- поява реальних успіхів.

Отже, спосіб впливу на почуття молоді, їх свідомість, погляди і уявлення і екологічною просвітою, яка трансформується в екологічну культуру. Але будь-яке виховання, в тому числі екологічне, повинне ґрунтуватися на освіті, насамперед екологічній. Мета освіти - формування фізичного та психічного, духовного здоров'я молоді і всього суспільства. Освіта сама по собі не гарантує захисту від нерозумного, а то і злочинного ставлення до природи, а отже, і до людей. Свідомість людини - безпека країни, запорука подальшого існування життя на планеті. Екологічна освіта охоплює сферу знань, умінь і навичок, необхідних для дбайливого відношення до природного середовища. Вона - основа професійної підготовки фахівців у будь-якій сфері, зв'язаній, навіть побічно, із природою [4].

В подальшому важливим напрямом психолого-педагогічних досліджень є інтерактивні технології екологопросвітницького навчання, які дають можливість брати участь у колективному взаємодоповнюючому процесі навчального екологічного пізнання. Досвід застосування таких моделей свідчить про значне підвищення ефективності навчання і виховання, узгодження дій, активізацію взаємодопомоги. Такі методи навчання вимагають, насамперед, додаткової глибокої та ґрунтовної підготовчої роботи керівника екологічних проєктів та виховного процесу.

Література та джерела

1. Винославська О.В. Психологія: Навчальний посібник / О.В.Винославська, О.А.Бреусенко-Кузнєцов, В.Л.Зливков та ін.; За наук.ред. О.В.Винославської. – К.: Фірма "ІНКОС", 2005. – 352 с.
2. Вознюк Н.М. Етика: Навчальний посібник / Н.М.Вознюк. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 212 с.
3. Мусієнко М.М. Екологія. Охорона природи: Словник довідник / М.М.Мусієнко, В.В.Серебрякова. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2007. – 624 с.
4. Мягченко О.П. Основи екології: підручник / О.П.Мягченко. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 312 с.
5. Новикова Л.И. Педагогика воспитания: избранные педагогические труды ... воспитания: избранные педагогические труды / Л.И.Новикова. – Москва: Пер Сэ, 2010. – 336 с.
6. Омеляненко В.Л. Теорія і методика виховання: Навч. посіб. Рекомендовано МОН / Омеляненко В.Л., Кузьмінський А.І. – К., 2008. – 415 с.
7. Пальчевський С.С. Педагогіка: Навчальний посібник. / С.С.Пальчевський. – К.: Каравела, 2007. – 576 с.
8. Ягупов В.В. Педагогіка: Навч. посібник/ В.В.Ягупов. – К.: Либідь, 2002. – 560 с.
9. www.osvita.ua
10. www.uk.wikipedia.org

В статье рассмотрены особенности работы по экологическому воспитанию региональными общественными организациями. Определены основные педагогические приемы в познавательной экологической деятельности молодежи природоцентрического типа. Указано на необходимость в расширении содержания экологического воспитания, поиск и внедрение новых форм интеграции различных видов экологической деятельности. Отмечена важность психолого-педагогических исследований в направлении интерактивных технологий эколого-просветительского обучения, которые дают возможность участвовать в коллективном взаимодополняющих процессе учебного экологического познания и опыте применения таких моделей на практике.

Ключевые слова: природоцентрический тип молодежи, экологическое образование, общественные организации.

The article deals with the peculiarities of ecological upbringing in the activities of regional civil organizations. The main pedagogical techniques in cognitive ecological activity of environmentally – oriented youth is described. The need of ecological upbringing content extension, searching and implementation of new integrative forms of different ecological activities have been shown. The importance of psychological and pedagogical researches in the field of interactive technologies of ecological enlightening teaching, which help to participate in collective mutual educative ecological cognition process and practical application of the educative models has been pointed out.

Key words: environmentally-oriented youth, ecological upbringing, civil organizations.